

Լեզվաբանություն և բանասիրություն

Սուսաննա Գրիգորյան

*Երևանի պետական համալսարանի դասախոս,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Էլ. հասցե՝ susannagrigoryan@ysu.am*

DOI: 10.53614/18294952-2023.2-122

ՎԱՐԴԱՆ ԱՐԵՒԵԼՑՈՒ ՆԵՐԲՈՂՆԵՐԻ ԲԱՌԱՅԻՆ ԱՐՎԵՍՏԸ

Սույն հոդվածի նպատակը Վ. Արևելցու ներբողների լեզվաձևական առանձնահատկությունների քննությունն է: Հայտնի է, որ յուրաքանչյուր ստեղծագործության պատկերային համակարգում որոշիչ դեր են կատարում հեղինակի աշխարհընկալումը, նախասիրությունը, տրամադրությունն ու անհատական մղումները:

Վարդան Արևելցին հայ միջնադարյան մշակույթի կարկառուն դեմքերից է՝ ազգային-հասարակական գործիչ, փիլիսոփա, պատմագիր, մատենագիր, թարգմանիչ, աշխարհագրագետ: Այս բոլոր արժանիքների համար ժամանակակիցները նրան անվանել են «նոր լուսավորիչ», «հոգիապայծառ սուրբ հայր», «լուսավոր վարդապետ», «տիեզերալույս վարդապետ» պատվանուններով: Իսկ Գրիգոր Տաթևացին նրան պատվել է «Մեծն Վարդան» անունով:

Վ. Արևելցու մատենագրական, պատմաբանասիրական ժառանգությունն ամբողջացրել է Փ. Անթապյանը իր երկհատոր աշխատության մեջ (Անթապյան), որտեղ ներկայացնում է հեղինակի ոչ միայն հայտնի ստեղծագործությունները, այլև մինչ այդ անուշադրության մատնված ճառերն ու ներբողները:

Սույն հոդվածի համար մենք հիմք ենք ընդունել Վ. Արևելցու ճառերի և ներբողների՝ Հ. Քյոսեյանի կողմից կազմված քննական բնագրերը, որոնց ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս վերհանելու միջնադարյան Հայաստանում առկա վարդապետական մտքի երկու կարևորագույն մարզերի՝

սուրբգրային և դավանական աստվածաբանության առանձնահատկությունները (Բյուսեյան, 2000, էջ 5):

Հիմնաբառեր. մակդիր, համեմատություն, կրկնություն, բառի լեզվաոճական արժեք, իմաստային, հակադրություն, լեզվամտածողություն, խոսքի արտահայտչականություն

Ներածություն

Վարդան Արևելցիի ծնվել է մոտավորապես 1197–1200 թթ. Գանձակի գավառում: Մխիթար Գոշի մոտ կրթություն ստանալուց հետո նա գալիս է Խորանաշատ և աշակերտում Ժամանակի անվանի գիտնական Հովհաննես Վանականին՝ ստանալով վարդապետական աստիճան: Վարդան Արևելցիի թողել է մատենագիտական հարուստ ժառանգություն՝ խրատներ, թղթեր, շարականներ, պատմական, մեկնողական, քերականական բնույթի երկեր, ճառեր, ներբողներ, թարգմանություններ: Վ. Արևելցու ներբողները նվիրված են Հովհաննես Մկրտչին, Գրիգոր Լուսավորչին, նրա որդիներին, թոռներին, Հովհաննես Օձնեցուն, Վահրամ Գրիգորիս Վկայասեր կաթողիկոսին: Ներբողներում հեղինակն արծարծել է նաև ազգային–հասարակական հարցեր, օժտել դրանք սոցիալ – քաղաքական իրատեսությամբ և հայրենասիրական շնչով: Սրանց մեջ շատ են Հայաստանի երբեմնի պետական հզոր իշխանության առանձին իրադարձությունների ու ներկայացուցիչների վկայակոչումները հատկապես ռազմաքաղաքական և մշակութային, հոգևոր ոլորտներից (Անթապյան, 1972, էջ 59–66): «Նոր լուսավորչի» նպատակը իր հայրենակիցների՝ ազգային արժանապատվության և ինքնագիտակցության, կորած պետականության վերականգնման հույսի պահպանումն է, իսկ ամենակարևորը՝ իրենց մշակութային ու հոգևոր կյանքի հետ անքակտելի կապը (Գրիգորյան, Պարոնյան, 2018): Եվ նա իր ժողովրդին կոչ է անում. «Ծանի՛ր գլաւութիւն քո»:

Մեթոդ

Սույն հետազոտության համար մեթոդաբանական և տեսական հիմք են հանդիսացել հայերենի ոճական համակարգին նվիրված ուսումնասիրությունները պատկերավորման և արտահայտչական միջոցների տարբերակման և դրանց ոճական գործառույթների վերաբերյալ:

Արդյունքներ և քննարկում

Յուրաքանչյուր ստեղծագործություն նախ և առաջ արժևորվում է ոչ միայն իր բովանդակությամբ, այլև դրա ներգործությամբ, արտահայտչական միջոցների նպատակահարմար ընտրությամբ, հետևաբար Վ. Արևելցու ներբողների հարստությունն ու գեղեցկությունը դրսևորվում է նաև պատկերավորման համակարգում, որն ստեղծվում է համապատասխան լեզվաոճական միջոցներով, և որոնց ընտրության ու կիրառության բնույթով էլ պայմանա-

վորված է նրա ստեղծագործության գեղարվեստականության աստիճանը: Պատկերավորման ու արտահայտչական միջոցների օգնությամբ գրողը ոչ միայն իրական ու շոշափելի է դարձնում մտքի առարկան՝ ընթերցողի երևակայության մեջ առաջ բերելով համապատասխան մտապատկերներ, այլև նկարագրվող երևույթը դարձնում է վառ ու տպավորիչ, ուժեղացնում բանաստեղծական խոսքի հուզական ներգործությունը (Մարության, 1979, էջ 152):

Վ. Արևելցու ներբողների լեզվի պատկերավորման միջոցներից մեկը մակդիրն է, որի միջոցով տրվում է առարկայի կամ երևույթի գեղագիտական բնութագրությունը՝ զուգորդված հեղինակի կամային վերաբերմունքով: Ինչպես հայտնի է, գրական ստեղծագործության մեջ մակդիրների դերը քննելիս դրանք անհրաժեշտաբար պետք է քննել մակադրյալների հետ միասին, որպեսզի հստակ ընդգծվի հեղինակի ճաշակն ու մտածողությունը:

Միջնադարի հայ գրականության մեջ մակդիրների կիրառությունը խիստ բազմազան է, տարբեր հեղինակների մոտ երբեմն կրկնվող: Լինելով, սակայն, ինքնատիպ անհատականություններ, հեղինակներից յուրաքանչյուրը յուրովի է ընկալել կյանքը, ուշադրությունը բևեռել առարկայի կամ երևույթի այս կամ այն հատկանշի վրա, կոնկրետացրել այս կամ այն պատկերը: Դրվելով հիմնականում փոխաբերաբար գործածվող բառերի վրա՝ մակդիրները հաճախ բացահայտում են փոխաբերության իմաստը՝ միաժամանակ արտահայտելով հեղինակի զգացական վերաբերմունքը: Միջնադարյան հոգևոր գրականության մեջ գոյություն ունեն այսպես կոչված մշտական մակդիրներ, որոնք առնչվում են աստվածաբանական գաղափարների, մտածելակերպի հետ, օրինակ՝ *անձառելի եւ անհասանելի Կրիստոսին* (300), *ձմարիպլոյս* (300), *կենարար վարդապետութիւն* (300), *մարտիրոսական վկայութիւն* (299), *փրկական արիւն* (299), *ամենակարար ծնունդ* (310), *անուշաբուրիչ հոգի* (314):

Քանի որ ամեն մի ստեղծագործության պատկերային համակարգում որոշիչ է հեղինակի անձնական նկարագիրն ու աշխարհընկալումը, առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում միայն որևէ հեղինակի գործածած հազվադեպ մակդիրները՝ *բազմադիմի ճանապարհք* (298), *հաճոյական տեսիլ* (310), *երկնակառոյց շաւիղ* (312), *հոգէշունչ քիթ* (314), *անձեռագործ թլպապտութիւն* (301), *կանուխ գիտութիւն* (307) և այլն:

Նույն առարկան կամ երևույթը կարող է միաժամանակ բնորոշվել երկու և ավելի մակդիրներով. այս դեպքում շեշտվում են միևնույն առարկայի տարբեր հատկանիշները. «...մանկունք *կայրառք* եւ *ուշիւք*, *հլոք* եւ *մրառուք*» (366), «*պերճ* եւ *պայծառ փառաք*» (310), «*դառնագոյն* եւ *դժնդակ բարք*» (345):

Պատկերավոր մտածողության հնագույն և տարածված միջոցներից է համեմատությունը, որը իրականանում է ն բառի, ն բառակապակցության, ն նախադասության միջոցով: «Գրաբարի ոճական արտահայտչական համակարգում համեմատություններն ունեն տարբեր առարկաների ու երևույթների միջև զանազան քանակական ու որակական հարաբերություններն արտահայտելու երեք հիմնական մակարդակ՝ նույնական, բաղդատական և

գերադրական» (Շահվերդյան, 2007, 186): Նույնական համեմատությունների կազմության ամենատարածված միջոցը նախադրությունների գործածությունն է (Թոսունյան, 1983, 77):

Հայցական հոլովով խնդիր ստացող «**իրբեւ**» նմանական նախադրության միջոցով դասական գրաբարում կիրառելի են մեծ թվով համեմատություններ. «Բարձրացեալ կրանաւք *իրբեւ զիրեշտակ* եւ յղփացեալ որպէս երկնային պարզեաւք *իրբեւ զծով մեծ*» (300): «Փայլէին երեսք նոցա *իրբեւ զոսկի բորբոքեալ ի հրոյ*» (303): «Բուրեաց հոտ նոցա *իրբեւ զիւղ անուշ* եւ փայլեաց առաքինութիւն նոցա *իրբեւ զարեգակն*» (303):

Հայցականով խնդիր է ստանում **որպէս** նախադրությունը. «...որպէս *հովի* զգաւազանն ձգելով զհետ փախուցեալ ոչխարին դարձուցանէ առ ընկերսն...» (311): «...գամն երեքտասան պահելով զնա վերին խնամոցն, *որպէս փեսայ* յառագաստի...» (315):

Նույնական համեմատություններ գրաբարում հաճախ կառուցվում են նաև «**բար**» նախդրի միջոցով: «...եւ *բար մարմնոյ* հայր անուանեցաւ Բանին Աստուծոյ» (303): «...*բար հոգոյ ասեմ եւ բար մարմնոյ*» (327): Թ. Շահվերդյանը նշում է, որ այսպիսի դերակատարման համար «**բար**» նախդիրը կապակցվում է «կարգ, հրաման, սովորութիւն» արմատներից կազմված լեզվական միավորների հետ (Շահվերդյան, 2007, 204). մենք կավելացնենք նաև «օրէնք» բառը. «**Ըստ** օրինացն Մովսէս ծաղկեցաւ եւ ետ պտուղ **բար** Աւետարանին Քրիստոսի» (301):

Գրաբարում նույնական համեմատության երևույթը կարող է իրականացվել նաև (**ա**) **պէս**, (**ա**)**բար**, **արէն** ածանցների միջոցով, որոնք, կցվելով բառարմատին, նշում են համեմատության եզրերը: Այսպէս՝ «...զի անգիտելի բնաւից վախճանեցաւ *մովսիսաբար*» (318): «...Սուրբ Գրիգորիոս *յիսուսաբար* միոյն ծարաւեալ առանձնանայր յանապատ տեղին» (327): «Ոչ *պեպրոսարէն* երկմտէր ի սաստկութենէ հողմոցն բռնութեան զարհուրեալ, այլ *փրկչաբար* խիզախէր վտահանալով ի հրամանն տէրունի» (336): «*Յեսուսաբար* ճանապարհորդեալ ոչ յաւետեաց երկիր ի ստորինս» (329): «...շրջէր *քրիստոսաբար* եւ *առաքելարէն* ցաւակցութեամբ *մանրամասնաբար* ընդ ամենայն տեղիս...» (358):

Նույնական համեմատությունները կարող են արտահայտվել նաև այնպիսի բարդ ստորադասական նախադասությունների միջոցով, որոնց կազմում եղած պարզ նախադասությունները համեմատության եզրերն են: Գերադաս նախադասություններում կիրառվում են «**իրբեւ**», «**որպէս**», «**որչափ**» և նման հարաբերականներ, իսկ ստորադասական նախադասություններում հարաբերվում են «**այնպէս**», «**տոյնպէս**», «**նոյնպէս**» հարաբերյալները (Շահվերդյան, 2007, 194): Հաճախ նույնական համեմատություններն արտահայտվում են «**օրինակ**» գերադաս անդամով կազմված բառակապակցությունների միջոցով՝ «**զոր օրինակ**», «**բար նմին օրինակի**» և այլն. «**Ձոր արինակ** մեծն Մովսէս զՊաղեստին տեսանէր ի Նաբաւ լեռնէ եւ վախճանէր, **այսպէս** եւ մերն Մովսէս յետ վերնային փառաց տեսլեանն տեսանէր» (319):

Բաղդատական համեմատության նրբիմաստի արտահայտման լեզվական

միջոց է «*քան*» նախադրությունը, որը հաջորդում է հատկանիշ ցույց տվող բառին, սրան էլ՝ հայցական հոլովով դրված համեմատելի բառը. «Այլ նա *ոչ մեծ է քան զՅովհաննէս*» (302): «Իսկ լուսափայլ մանուկն Գրիգորիս եղբայր Յուսկանն, *երէց քան զնա*, գեղաղէշ դիմաւք եւ հասակաւ» (346): Գերադրական իմաստ արտահայտող համեմատությունները մատնանշում են հնարավոր բարձրագույն հատկանիշ: Համեմատության գերադրական իմաստ արտահայտող կառույց կարող են համարվել այն դեպքերը, երբ այդ կաղապարի հատկանիշ արտահայտող բառը կիրառվում է դրական աստիճանով. «...եւ տեսողացն մարգարէացեալ, նա եւ *գերազանց, քան զնոսա*» (300): Բայց պատահում է նաև, որ այդ կառույցի կազմության մեջ հատկանիշ արտահայտող բառի փոխարեն կիրառվում է նախադասության ստորոգյալը. «Բայց զի՛նչ ունինք ասել յաղագս սրբոյ Կարապետին, որոյ *գերազանցէ, քան զամենայն լեզու*» (299):

Արտահայտչական հիմնական միջոցներից է հակադրությունը, որն արտացոլում է միջնադարյան մարդու աշխարհայացքի էական հակասությունը, մեղքի և արդարագործության անհաշտելի ներկայության վերաբերյալ քրիստոնեական մտածողությունն ու ըմբռնումները (Ներսիսյան, 1976, 154): Բառային մակարդակում այն դրսևորվում է հականիշ բառերի կիրառության միջոցով. «...որք ի *քաղցրաբեր* արմատոց եւ ի *դառնաբեր* ոստոց էին» (310): «...եւ ժառանգութիւն նմա *հաճոյ* եղև *անհաճոյ* յառաջագոյն» (311): «Եւ այսպիսի գործ վճարել որ ոչ է *վերջոնցս* քան թէ *առաջոնցն*» (353): «...գղժուարութիւնսն դիրինս գործէր» (358): «Ուստի անդ *յաշխարհանաց՝ ի հանգիստն, ի խաւարէ՝ ի լոյսն, յերկրէս՝ ի յերկինս, յանցաւոր կենացս՝ յանանց յուրախութիւնսն, յանցաւորէս ի մշտենջենաւորն, ի փոփոխականացս՝ յանփոփոխ բարիսն*» ... (369): «...սեւամորթդ *սպիտակակիզն* դառնալոց էք» (325): Հակադրության գեղարվեստական ազդեցությունն ուժեղացնելու և տարբեր երևույթների միջև հակասական հարաբերություններն ավելի շեշտելու նպատակով հականիշների կիրառությունը հաճախ է զուգակցվում «*եւ*» համադասական շաղկապի հետ, ինչպես՝ *դառն եւ քաղցր* (311), *վերջին եւ առաջին* (326), *հին եւ նոր* (354), *մերժեսցի եւ հասարարեսցի* (342), *քանայ եւ փակէ* (346), *հեռաւոր եւ մերձաւոր* (372), *ներքին եւ արտաքին* (368), *մահ եւ կենսք* (369), *աստ եւ անդ* (350), *կենդանի եւ մեռեալ* (371): Ոճական հակադրությունները դրսևորվում են նաև նախադասությունների միջոցով՝ ժխտման հարաբերությամբ՝ «*Մթափեաց յարբեցութենէդ, որ ոչ է գինոյ, այլ յայնմանէ, որում վայ տայ մարգարէն*» (342): «*Ոչ պէտրոսարէն երկնյէր ի սասարկութենէ հողմոցն..., այլ փրկչաբար խիզախէր*» (336): Կարող են արտահայտվել գիջական հակադրության միջոցով՝ «*Որ թէպէտ կարապետն Քրիստոսի ի բաց տանի զիրէական ժողովորդն, ...սակայն հաւարով պարտուսարելոցն յարմարն պարարտ յոյժ պարճառս տայ պարճանաց...*» (306): «*Որ թէպէտ եւ զառաջինս տեղի տուեալ ունկնդիր լինէին քարոզութեան սրբոյ հայրապետին, քայց յետոյ հրապոյրս պղտորս եւ դառնացուցիչս արբեալ*» (347):

Վ. Արևելցու ներբողներում ամենից հաճախ կիրառվող արտահայտչամիջոցը կրկնությունն է՝ խոսքին լրացուցիչ հուզական նրբերանգներ հավե-

լող: Կրկնության ոճական գործառնությունը գրաբարում կարող են հանդես գալ նախադասության բոլոր անդամները, ինչպես նաև ոչ լիարժեք միավորները՝ **նախադասության ենթական**՝ « *Սա* նախընթաց ի գետն Յորդանանու եւ ընթնեաց գորսն հոգեւոր... *Սա* մկրտեաց գՌոդին Աստուծոյ եւ լուաւ զհայրական ձայնն: *Սա* է ողկոյզն, որ պտղաբերեաց... *Սա* է, որ թե ծով եւ ցամաք եւ պարք աստեղաց ի միասին գան՝ ոչ կարեն նկատել զգեղ նորա» (301): «*Դու* սկիզբն առաքելական դասուն... *Դու* նախանձախնդիր արիմացն Աստուծոյ... *Դու* սկիզբն ձգնավորական վարուց միանձանց» (301):

Ստորոգյալը՝ «...*արիք*, փութացարուք *արիք*, նորեգեցարուք, *արիք*, կենդանացարուք, *արիք*, *յառաջեցէք* ի բարիս» (325): «*Արի՛*, զուարթուն՝ մշակ... *արի՛*, նահատակ բարի...», *արի՛*, ակնդ արփիափայլ...» (326): «*Յիշեա՛* զԱրարիչն քոյ, որ ստեղծ զքեզ յոչնչէ ... *Յիշեա՛* զշնորհս աւագանին, որով լուսաւորեցար: *Յիշեա՛* զսնունդ սուրբ եկեղեցւոյ...*Յիշեա՛* զհաղորդութիւն մարմնոյ...*Յիշեա՛* զնշանն տէրունական...*Յիշեա՛* զալուստն Քրիստոսի... *Յիշեա՛* եւ զնշան Փրկչին... *Յիշեա՛*... զդնել պթոռոցն ի քննութիւն...*Յիշեա՛* զահեղ դատաստանն...» (342-343): «...*ածին* եւ *ածեն* եւ *ածելոց են*» (373):

Հատկացուցիչը՝ «...ինդ Լուսաւորիչ, ինդ բաղձալի, ինդ փափագելի, ինդ տենչալի» (330):

Ուղիղ խնդիրը՝ «...դարձուցանէր ի մոլորութեան ճանապարհէն *զունանս* քաղցրութեամբ, *զունանս* յանդիմանութեամբ, *զունանս* խստիւ եւ *զունանս* կակողութեամբ, *զունանս* յանդիմանեալ, *զունանս* ողորքեալ եւ *զունանս* մխիթարեալ» (338):

Ժամանակի պարագան՝ «*Յիշեա՛*, *յորժամ* Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգին բազմին յաթոռ փառաց: *Յիշեա՛*, *յորժամ* զարք երկնից յերկիր յեղուն: *Յորժամ* բանք սպառին...*Յորժամ* իւրաքաչիւր ումեք յանցանք հրապարակայայտ լինին...*Յորժամ* զարհուրեալ դողան տարրեղէն արարածք» (343):

Կարող են կրկնվել նախադասության մեջ ա) նախդիրները «...*ըստ* Աւետարանին զհարիւրաւոր թուոցն..., *ըստ* բերրի երկրին..., *ըստ* մեծի շնորհընկալութեան..., *ըստ* փառամոլ մոլորեցուցչացն..., *ըստ* խտտորնակ եւ թիւր գնացից...» (323): «*Ընդ* առաքեալսն քարոզ բանին ճշմարտութեան, *ընդ* մարգարէսն տեսանող ապագայիցն, *ընդ* մարտիրոսն նահատակ ..., *ընդ* ձգնաւորսն՝ ձգնաւո առաքինասէր վարուք, *ընդ* զուարթունսն երկնից հրեշտակ անմարմին ի մարմնի» (329): Բ) ձայնարկությունները. «*Աւա-դ* անմտութեան ազգիս, *աւա-դ* թշուառութեանս, *աւա-դ* կուրութեանս, *աւա-դ* տմարդութեանս, *աւա-դ* հիբութեանս, *աւա-դ* չարութեանս, թէ որքան լուսաւորս խաւարեցուցին ազգս հայոց» (345): Գ) շաղկապները. «*Ձի* որք սիրաբար հուսով տաւնէն պիշատակ...*զի* տաւնախմբութիւն ի սիրոյ գայ յառաջ...*զի* Աստուած սէր է...» (350): Գ) վերաբերականը. «Միթէ՞ փոքր էր պատարագն... Միթէ՞ փոքր էր պարծանք որդւոց առ այնպիսի հայր...Միթէ՞ ետ այլում հաւր վեհագոյն գտանել... Միթէ՞ սակաւ եւ դուզնաքեայ չարչարանաւք եղել հայր...Միթէ՞ վայրապար, զարհուրեալ դողային երիկամունք...» (314):

Ուշագրավ է գրաբարում տարածված մասնակի կրկնության գործածությունը, երբ կրկնվում են ոչ թե ամբողջական բառերը, այլ դրանց միանման

հատվածները և ընդգծում լեզվական այդ միավորների բովանդակությունը: «Սերովբէից դասակիցք, Քերովբէից կաճառակիցք, Աթոռոցն փառակիցք, անմարմնոցն թուակիցք, փառաբանիչք փառաց Բարձրելոյն» (335):

Մասնակի կրկնության տեսակ են շարահյուսական տարբեր պաշտոններով նույնարմատ լեզվական միավորների կիրառությունները, երբ գործ ենք ունենում ոչ թե նախադասության բազմակի անդամների, այլ անհամասեռ շարահյուսական պաշտոններով լեզվական միավորների հետ, որոնց կրկնության արդյունքում խոսքը ձեռք է բերում հավելյալ արտահայտչականություն (Ներսիսյան, 1976, էջ 152). «...մի՛ զանմահ մահն մեռանիք» (342): «Որով անուն Տեառն մեծանայր եւ փառաւորէր ի փառաւորիչս իւր ամենայնիք» (338): «...շրջէին եւ գործէին գործ խոր գիշերոյ...» (315): «...երդմունս անլուծանելիս երդնուին» (317): «...եւ նմանեաց նորին եւ զչարեայ չարացն այնոցիկ ի գարագոյն հարէն չարութեան չարապէս չարչարանաւք զչարչարանս սրբոյն հնարէին կատարել զկամն չարաթոյն վիշապին՝ արբանեակին իւրեանց չարութեան, որ հրապուրէր զնոսա յայնպիսի չարութիւն: Եւ զինչ առնէին կամ զինչ գործէին արբանեակք չարին չարացեալքն այնոքիկ» (347): «Եւ փառաւորեցաւ Աստուած ի փառաւոր մահ փառաւորչին իւրոյ փառաւորեալն յաւիտեանս» (348): «...ընդ միակի հաւդեալք ի լիութիւն աշխարհի լրման. լիացուցիչք լուսով լիսայէս» (349): «Իսկ հայրն առաքելական գառաքելականն առեալ շնորհս աստիճանի, գառաքելականն յանձն առնոյր զվաստակ եւ զուղեգնացութիւն» (354): «...ի հարէ հայրական գթով ընկալեալ, ի յորդոյ որդիական սիրովն լցեալ...» (369):

Առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում մեկը մյուսին հաջորդող հոմանիշ բառերի ու կապակցությունների կրկնությունները՝ ուժգնացնելով նախադասության ոճական ազդեցությունը, ավելի գունեղ ներկայացնելով նկարագրվող երևույթը: Հանդիպում են նախադասության բազմակի անդամների՝ շարահյուսական տարբեր պաշտոններով կիրառված հոմանշային կրկնություններ.

Ստորոգյալ. «Ամսաւրեայ մի ժամանակ, գրգէին, գգուէին զմիմեանս (317): «Ցնծացաւ երկիր ամենայն, զուարճացաւ ծով լրի իւրով, ուրախութիւն եղև իրեշտակաց առաջի Աստուծոյ» (316): «...գոր սփռէր փարսձանէր լնոյր զվիճակեալ հաւտն իւր» (368):

Ստորոգելիական վերադիր. «Այլ զի մերն լուսաւորիչ պարգաբան, յարակախասու, աւգտեցուցիչ էր...» (320): «Բագումք են պատճառք լութեան, եւ հոյով կասկածանք արգելման» (333): «Եւ ինքն՝ Երանելին յառաջադէմ լինէր... քաջ եւ արի ի գործ հովութեան, մարդասէր եւ ողորմած, բարեպետիկ եւ քաղցրահայեաց, հեզաբարոյ եւ երկայնամիտ, աղքատասէր եւ դարմանիչ, անոխակալ եւ անյիշատար, որբոց փածիչ եւ այրեաց խնամիչ, ողջախոհ եւ սրբասէր, անսկնառու եւ իրաւարար...» (338):

Որոշիչ. «...անպարմելի եւ անձառելի ցնծութիւն» (317): «...մեծագոյն շնորհի արժանացաք աննենգ, անբիժ եւ անարատ խոստովանութեամբ» (321): «Եւ սկսաւ քարոզել սուտ եւ բիրտ ազգիս Հայոց» (326): «...հասպարտուն հաւատով եւ անդրդուելի յուսով ի սէրն Աստուծոյ» (327): «...ի գրելն աննիրհելի

եւ անքուն աչաք» (368):

Հատկացուցիչ. «Առնել տան *ցնծութեան* եւ *ուրախութեան* մեծ զենլեար անբան կենդանեաց եւ բանական պատարագաւք» (316): «Մարտիրոսաց պարծանք, վկայից վեհնագոյնք, նահապակաց բարձրագոյնք...» (335):

Ուղիղ խնդիր. «Քացալին եբարձ եւ *գրապասկն* եւ *զփուշ* մերոյ խղճմտանաց» (317): «...շարժէր *գութ* եւ *ողորմութիւն*» (340):

Ձևի պարագա. «Ուսանէր ...մեծաւ *երկիրդի* եւ *պարկառանաւք*» (317): «...որք *աննենգ* եւ *անխարդախ* պահեն զառ ի քէն քարոզեալ հաւատս եւ զեղեալ կանոնս» (322): Երբեմն կրկնվում են խոնարհված բայն ու հոմանիշ դերբայը. «...չքնաղագեղ ճոխութեամբ *եկեալ ժամանէր* առ երանելի Լուսավորիչն մեր Գրիգորիոս» (337): «Եւ *աճեալ զարգանայր* իմաստութեամբ եւ հասակաւ ի խնամն այնպիսոյ հաւր» (364): Հայերենի արտահայտչամիջոցների համակարգում յուրահատուկ դեր ունեն **ճարտասանական հարցումը, ճարտասանական բացականչությունը և ճարտասանական դիմումը**, որոնք ուժեղացնում են խոսքի հուզական կողմը: Ծարտասանական այս միջոցը ավելի շատ տարածված էր հոգևոր գրականության մեջ, շարականներում: Ելնելով ժամանակի մարդու հոգևոր պահանջներից՝ ճարտասանական դիմումը միջոց էր Աստծուն կամ սրբերին ակնկալիքներով դիմելու համար: Բերենք օրինակներ. «...*ո՛վ թագաւոր, զարթիր ի թմրութենէդ, սթափեանց յարքեցութենէդ...*» (342): «Եւ *արդ դուք, ո՛վ մարդիկք բանականք, մի՛ չարագոյնք ան զթունաւոր սողունան գրանիցիք*» (326): «...*ո՛վ ասարուածային գրուի եւ ամենայն բարեաց առաջնորդ մեծդ Գրիգորիոս իմ Լուսաւորիչ*» (329): «*Ո՛վ մարդիկ, դարձարու՛ք առ Տէր Ասարուած ձեր եւ ծաներու՛ք զԱրարիչն*» (346):

Վ. Արնելցու ներբողներում ամենից հաճախ օգտագործվում է **ճարտասանական հարցումը**, որն արվում որևէ կարևոր հանգամանք շեշտելու համար, և որն իր մեջ պատասխանն է պարունակում հարցի և դրանով հաստատուն է դարձնում խոսքը: Հաճախ ճարտասանական հարցումը կատարվում է հարցական դերանունների միջոցով. «*Ո՞ր րայր մեզ գրեեստութիւնն զայն ցանկայի*» (316): «Եւ *արդ, զի՛նչ հարուցուք փոխարէսս մեծագոյն երախտեաց հարցն մերոց հոգևորաց կամ զորպիսի՞ րիպորուս րացուք ընդ զանազան վաստակոց*» (334): «*Հի՛ն առնես զաս րեղի եւ բնակարան դիւաց: Զի՛արդ արասցես զրաճար Ասարուծոյ բագինս կոռոց, որպէ՛ս գյարկս փրկութեան՝ րեղի կորստեան, ընդէ՛ր գրունս՝ վայրս պղծութեան: Զի՛նչ աւգրեցան այնքիկ, որք այդպէս անկրացան*» (341): «*Արդ, ու՛ր են թագաւորք առաջին... ո՛չ սպարէն որպէս զծուխս պակասեցան: Եւ որո՞ւմ րանջանաց չիցես արժանի կամ ո՛ր գեհեան գրեզ ոչ այրեացէ... Զի՛նչ հաղորդութիւն իցէ լուսոյ ընդ իսաւարի կամ զի՛նչ նմանութիւն իցէէ րաճարի Ասարուծոյեւ մեհենաց*» (341):

Ծարտասանական բացականչությունը, որով միջնադարի մարդը հաճախ օրինաբանում է Աստծուն ու սրբերին, ավելի սակավ է գործածվում հեղինակի կողմից: Սա հոգևոր բանաստեղծության բնորոշ տարրն է եղել նրա սկզբնական շրջանից սկսած, և սկզբնապես ժամերգության ժամանակ կրկնել են բացականչությամբ Ս. Գրքի օրհնություններից կամ սաղմոսներից որոշ բառեր, որոնք և պատճառ են դարձել նոր երգեր հորինելուն (Աբելյան,

1968, էջ 543): Ճարտասանական բացականչությունը հնարավորություն է ընձեռում գրողին սրելու ընթերցողի հետաքրքրությունը պատկերվող երևույթի կամ հոչակվող գաղափարի նկատմամբ (Զրբաշյան, 1972, էջ 261) և սովորաբար գործածվում է ճարտասանական դիմումի հետ միասին. «Ու քարեքախար եւ յաջողակ ժամանակայն եւ քարեաւ պսակեալ տարւոյն» (316): «Բայց ի՞նչ անմտութեան չար սպասաւորացն, ի՞նչ չարին արբանեկաց, ի՞նչ պիղծ զաւրականացն, ի՞նչ անաւրէն առաջիկայիցն, ի՞նչ կամարարաց բանսարկուին, որ գոնէ եւ ոչ հրէականին նմանեցին ժողովարանին...» (345):

Եզրակացություն

Սույն հոդվածը նվիրված է հայ միջնադարյան մշակույթի կարկառուն դեմքերից մեկի՝ ազգային-հասարակական գործիչ, փիլիսոփա, պատմագիր, մատենագիր, թարգմանիչ, աշխարհագրագետ Վարդան Արևելցու ներբողների լեզվական առանձնահատկություններին: Ներբողներում դրսևորվում է հեղինակի ազնիվ հայրենասիրությունը, կարեկցանքը հայրենիքի ցավի ու հոգսի հանդեպ:

Վ. Արևելցու ներբողներն աչքի են ընկնում լեզվական ինքնատիպ կառույցներով, ոճական առանձնահատկություններով: Դրանք հարուստ են մակդիրներով, համեմատություններով, կրկնություններով, հակադրություններով: Ոճական այս միջոցների գործածությունը ներբողներին հաղորդում է յուրօրինակ արտահայտչականություն և զգացմունքայնություն: Վ. Արևելցու ներբողների հարստությունն ու գեղեցկությունը դրսևորվում է նաև պատկերավորման համակարգում, որն ստեղծվում է համապատասխան լեզվաօճական միջոցներով, և որոնց ընտրության ու կիրառության բնույթով էլ պայմանավորված է նրա ստեղծագործության գեղարվեստականության աստիճանը: Պատկերավորման ու արտահայտչական միջոցների օգնությամբ գրողը ոչ միայն իրական ու շոշափելի է դարձնում մտքի առարկան՝ ընթերցողի երևակայության մեջ առաջ բերելով համապատասխան մտապատկերներ և ազդելով նրա երևակայության վրա, այլև նկարագրվող երևույթը դարձնում է վառ ու տպավորիչ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Արեղյան, Մ. (1968). *Երկեր*, հ. Գ, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան:
- Անթապյան, Փ. (1987, 1989). *Վարդան Արևելցի. կյանքն ու գործունեությունը*, գիրք Ա, Բ, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան:
- Անթապյան, Փ. (1972). Վարդան Արևելցի, *Պարմա-բանասիրական հանդես*, 4, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան:
- Գրիգորյան, Ս., Պարոնյան, Ն. (2018). Նոր բառեր Վարդան Արևելցու «Ներբողեանք»-ում, *Արեղյանական ընթերցումներ*, 2, ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան:
- Թոսունյան, Գ. (1983). Գրաբարի նախադրությունները(V-XII դդ.), «*Լեզվի և ոճի հարցեր*», VII, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան:
- Խաչատրյան, Լ. (2003). *Գրաբարի բացադրական բառարան*, «Զանգակ»

- հրատարակչություն, Երևան:
 Ղազարյան, Ռ. (2006). *Գրաբարի հոմանիշների բառարան*, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսություն, Անթիլիաս:
 Մարության, Ա. (1979). *Եղիշե Չարենցի չափածոյի լեզուն ու ոճը*, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, Երևան:
 Ներսիսյան, Վ. (1976). *Հայ միջնադարյան փաղերգության գեղարվեստական միջոցները*, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան:
 Շահվերդյան, Թ. (2007). *Դասական գրաբարի շարահյուսական ոճաբանություն*, «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան:
 Ջրբաշյան, Էդ. (1972). *Գրականության տեսություն*, ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան:
 Քյոսեյան, Հ. (2000). *Աստվածաբանական բնագրեր, ուսումնասիրություններ*. Բ, Վարդան Արեւելցի. Ճառք, ներբողեանք «Ոսկան Երևանցի» հրատարակչություն, Երևան:

References

- Abegyan, M.(1968). *Erker*, hator G [Works, v.G], Haykakan SSH GA hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Antapyan, Ph. (1987, 1989). *Vardan Arevelci. Kyanqn u Gorcuneutyuny*, Girq A, B [Vardan Areveltsi's Life and Activities, Books A, B], Haykakan SSH GA hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Antapyan, Ph. (1972). Vardan Arevelsi [Vardan Areveltsi], *Patma-Banasirakan handes*, 4, HSSH GA hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Grigoryan, S., Paronyan, N. (2018). Nor barer Vardan Areveltsu “Nerbogheanq”–um [New Words in Vardan Areveltsi's Odes], *Abeghyanakan yntercumner*, 2, EPH hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Tosunyan, G. (1983). Grabari nakhadrutyunnery (V–XII dd.)[The Prepositions of Grabar. (V–XII century.)] *“Lezvi ev vochi harcer”*, VII, HSSH GA hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Khachatryan, L. (2003). *Grabari batsatranakan bararan* [Explanatory Dictionary of Grabar], “Zangak” hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Ghazaryan, R.(2006). *Grabari Homanishneri Bararan* [A Dictionary of Synonyms of Grabar], “Meci Tann Kilikioy Katoghikosutyun”. (In Arm.)
- Marutyan, A.(1979). *Eghishe Charenci Chapacoyi Lezun u Vochy* [Yeghishe Charents's Language and Style], “Sovetakan Grogh” hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Nersisyan, V.(1976). *Hay Mijnadaryan Taghergutyun Gegharvestakan Mijocnery* [The Artistic means of Armenian Medieval Poetry], Haykakan SSH GA hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Shahverdyan, T. (2007). *Dasakan Grabari Sharahyusakan Vochabanutyun* [Syntactic Stylistics of Classical Grabar], “Hayastan” hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Jrbashyan, Ed. (1972). *Grakanutyun tesutyun* [Literary Theory] , EPH hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Oyoseyan, H.(2000). *Astvacabanakan bnagrer, Usumnasirutyunner*. B, Vardan Areveltsi, Charq, nerbogheanq [Theological originals, studies. B, Vardan Areveltsi. Tirades,

Odes], “Voskan Erevantsi” hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)

Сусанна Григорян

*Преподаватель Ереванского государственного университета,
кандидат филологических наук, доцент
Эл. адрес: susannagrigoryan@ysu.am*

СЛОВЕСНОЕ ИСКУССТВО ОД ВАРДАНА АРЕВЕЛЦИ

Цель данной статьи заключается в исследовании стилистических особенностей од Вардана Аревелци. Известно, что в образной системе каждого произведения решающую роль играют авторское мироощущение, предпочтения, настроение и индивидуальные мотивации. Вардан Аревелци являлся видным и многогранным деятелем армянской средневековой культуры: национально-общественный деятель, философ, историк, летописец, переводчик, географ. Современники признавали его новаторство, называя «новым просветителем», «духовным святым отцом», «просветленным священником», «вселенским светлым священником». А Григор Татеваци удостоил его именем «Великий Вардан». Библиографическое и историческое наследие Вардана Аревелци завершил П. Антапян в своей двухтомной книге (Антапян), где представлены не только известные произведения автора, но и так же ранее недооцененные тирады и оды. В основу данной статьи мы взяли собранные Кеосеяном подлинники од и тирад Вардана Аревелци, изучение которых дает возможность выявить особенности двух важнейших областей доктринальной мысли средневековой Армении: библейского и конфессионального богословия (Кеосеян, 2000, с.5).

Ключевые слова: эпитет, сравнение, повторение, лингвистическая ценность слова, семантический, антитеза, понимание языка, выразительность речи.

Susanna Grigoryan

*Lecturer at Yerevan State University,
PhD in Philology, Associate Professor
Email: susannagrigoryan@ysu.am*

THE WORD ART OF VARDAN AREVELTSI'S ODES

The given article is dedicated to the linguistic features of Vardan Areveltsi's odes. Vardan Areveltsi is one of the prominent figures of the Armenian medieval culture, a national-public figure, philosopher, historian, chronicler, literary man, translator, geographer.

The author's honest patriotism, sympathy for the pain and care of the motherland is manifested in the comments.

Vardan Areveltsi's dialects stand out for their unique linguistic structures and

stylistic features. They are rich in epithets, comparisons, repetitions, contrasts. The use of these stylistic means provides the odes with unique expressiveness and sensitivity.

The wealth and beauty of Vardan Areveltsi's odes is also manifested in the system of imagery, that is created by the appropriate linguistic and stylistic means, by the nature of the selection and application of which the degree of artistry of his work is determined.

With the help of imagery and expressive means, not only does the writer make the object of thought real and tangible, bringing up relevant images in the reader's imagination and influencing his imagination, but he also makes the described phenomenon bright and impressive.

Key words: epithet, comparison, repetition, linguostylistic value of the word, semantic, antithesis, language thinking, expressiveness of speech.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2023թ. սեպտեմբերի 14-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2023թ. սեպտեմբերի 15-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2023թ. հոկտեմբերի 17-ին: